

PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING O'ZGALAR MULKINI TALON-TAROJ QILISH BILAN BOG'LIQ JINOYATLARINING PROFILAKTIKASI

Nasulloev Zayniddin Oybek o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Huquqbuzarliklar
profilaktikasi faoliyati ixtisosligi bo'yicha tahsil olayotgan 3-

o'quv kursi 315-guruh kursanti

G'aniyev Farrux Taxirjanovich

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Huquqbuzarliklar
profilaktikasi faoliyati kafedrasida katta o'qituvchisi Toshkent,

100197, O'zbekiston, e-mail: fargan77@bk.ru

orcid.org/0009-0005-2423-050X

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14603902>

ARTICLE INFO

Received: 2nd January 2025

Accepted: 4th January 2025

Published: 6th January 2025

KEYWORDS

Huquqiy savodxonlik, jamiyat xavfsizligi, ahloqiy tarbiya, ta'lim tizimi, huquqni muhofaza qilish, jamiyat barqarorligi, huquqiy ong, huquqiy madaniyat talonchilik

ABSTRACT

Ushbu ilmiy maqola talonchilik jinoyatining profilaktikasini takomillashtirishga doir ilmiy tadqiqotlarni o'rganib chiqadi. Maqolada talonchilik jinoyatlarining asosiy sabab va omillari, ularning jamiyatga ta'siri, shuningdek, ushbu jinoyatlarni kamaytirish va oldini olish uchun samarali profilaktika strategiyalari tahlil qilinadi. Talonchilik jinoyatining ijtimoiy-iqtisodiy, axloqiy-psixologik va huquqiy asoslarini chuqur o'rganish orqali maqolada jinoyatchilikka qarshi kurashishning kompleks yondashuvlari taklif etiladi. Talonchilik jinoyatlarining oldini olish uchun iqtisodiy va ijtimoiy dasturlarni kuchaytirish, ta'lim tizimini rivojlantirish, huquqiy savodxonlikni oshirish va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash zarurligi ta'kidlanadi. Shuningdek, maqolada huquqni muhofaza qilish tizimini samarali tashkil etish, jinoyatni oldini olishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, shuningdek, mahalliy jamoalar bilan hamkorlikni rivojlantirish kabi amaliy tavsiyalar berilgan.

O'zgarlar mulkini talon-taroj qilish bilan bog'liq jinoyatlar. O'zgarlar mulkiga zo'rlik orqali tajovuz qiluvchi talonchilik, tovlamachilik va bosqinchilik jinoyati tarkiblari obyektiv tomonining mazmunini aniqlash imkonini taqdim etuvchi mulkni zo'rlik bilan o'zlashtirishning asosiy masalalari qatoriga, avvalo, talon-taroj qilish tushunchasining mazmuniga aniqlik kiritish, shuningdek, talon-taroj qilishning yashirin va ochiqdan-ochiq, zo'rlik ishlatib va zo'rlik ishlatmasdan, jabrlanuvchining hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli yoki xavfli bo'lmagan usulda yoxud u yoki bu turdagi zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish orqali sodir etilgan turlarini bir-birlaridan farqlash va ta'riflash kiradi. Talonchilikda ham bosqinchilikda ham zo'rlik ishlatilmasada, zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitilishi mumkin. Ammo qo'rqitish bosqinchilikda hayot yoki sog'liq uchun xavfli bo'lgan zo'rlik ishlatgan holda qo'rqitilsa, talonchilikda esa hayot yoki sog'liq uchun xavfli bo'lmagan zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitiladi. Talonchilik jinoyati o'zganing mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari tarkibida ko'proq sodir

qilinadigan jinoyatlardan biridir. Ushbu jinoyatni sudlarda ko'rish o'rganib shunday xulosaga keldikki, o'zganing mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari tizimida o'g'rilikdan keyin eng ko'p sodir etiladigan jinoyatlardan biridir. Qilmishi ochiqdan-ochiq qilinayotganidan va buni aybdor anglaganidan tashqari jabrlanuvchi yoki boshqa shaxslar ham aybdorning harakatlari g'ayriqonuniy ekanligini anglashi kerak.

Ushbu jinoyatlarni malakalanishi. Agarda aybdor aqli noraso yoki kichik yoshdagi bola yoki qattiq mast holatdagi shaxsning mulkini ularning ko'zi oldida sodir qilsa va ular o'zlariga nisbatan qilingan harakatning xususiyatini tushunmagan bo'lsa, qilmishni qilingan deb hisoblash mumkin chunki, bunday jabrlanuvchilar o'zlariga nisbatan qilingan harakatlarning xususiyatini anglamaydilar. Bunday holda aybdorning qilmishi o'g'rilik deb kvalifikatsiya qilinadi. Jabrlanuvchini o'zi unga nisbatan qilingan harakatning xususiyatini anglamaganligi va boshqa shaxslar ham ko'rmaganligi, anglamaganligi tufayli uning bu qilmishi o'g'rilik deb kvalifikatsiya qilinadi. Masalan, kichik yoshdagi qizning qulog'idagi qimmatbaho zirakni begona bir ayol bolani aldab uning qulog'idan yechib olsa, qizcha esa unga nisbatan qilinayotgan harakatning mohiyatini anglamasa qilmish ochiqdan-ochiq qilingan deb hisoblanmaydi. Ammo yosh bola unga nisbatan qilingan harakatning mohiyatini anglasa, qilmish qasddan sodir qilingan deb topiladi. Mazkur jinoyatlar jinoyat tarkibining obyekt, subyekt va subyektiv tomonlari bo'yicha bir-biridan deyarli farq qilmaydi. Shunga ko'ra, qilmishni talonchilik jinoyati deb hisoblash uchun talonchilikning o'ziga xos xususiyatlarini va uning o'zgarar mulkini talon taroj qilishning boshqa shakllaridan farqini to'g'ri aniqlash qilmishni to'g'ri kvalifikatsiya qilishning muhim sharti hisoblanadi. Talonchilikda ham bosqinchilikda ham zo'rlik ishlatilmasda, zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitilishi mumkin. Ammo qo'rqitish bosqinchilikda hayot yoki sog'liq uchun xavfli bo'lgan zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitilsa, talonchilikda hayot yoki sog'liq uchun xavfli bo'lmagan zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitiladi. Talonchilik jinoyati o'zganing mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari tarkibida ko'proq sodir qilinadigan jinoyatlardan biridir. Ushbu jinoyatni sudlarda ko'rish o'rganib shunday xulosaga keldikki, o'zganing mulkini talon-taroj qilish jinoyatlari tizimida o'g'rilikdan keyin eng ko'p sodir etiladigan jinoyatlardan biridir. Jismoniy zo'rlik ishlatib, inson organizmiga ta'sir ko'rsatishning quyidagi turlari farqlanadi: 1) tana tashqi to'qimalarining anatomik yaxlitligini buzish yo'li bilan insonning jismoniy daxlsizligi, sog'lig'i yoki hayotiga tajovuz qilish; 2) tana tashqi to'qimalarining anatomik yaxlitligini buzmasdan uning ichki organlariga ta'sir ko'rsatish yo'li bilan inson hayoti yoki sog'lig'iga tajovuz qilish; 3) insonni shaxsiy erkinlikdan mahrum etish yoki uni cheklash. Zo'rlik ishlatish, xususan jismoniy zo'rlik ishlatish va zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitishning yuqorida bayon etilgan kontseptsiyasiga qo'shilgan va odam organizmiga ta'sir ko'rsatishning yuqorida sanab o'tilgan barcha turlarining jismoniy zo'rlikka kiritilganini to'g'ri, deb e'tirof etgan holda, shuni ta'kidlab o'tmoqchimizki, birinchidan, jinoyat huquqi sohasidagi ayrim olimlar tana tashqi to'qimalarining anatomik yaxlitligini buzmasdan insonning ichki organlariga ta'sir ko'rsatishni zo'rlik ishlatish tushunchasiga kiritmaydilar va ikkinchidan, ozodlikni cheklash ayrim olimlar tomonidan zo'rlik ishlatishning turi sifatida e'tirof etilmaydi yoki zo'rlik ishlatish tushunchasiga biron-bir izoh va cheklashlarsiz kiritiladi yoxud u jabrlanuvchining badaniga bevosita ta'sir ko'rsatish (oyoq-qo'lini bog'lash, og'ziga latta tiqib qo'yish va h.k.) bilan birga amalga oshirilgan holda zo'rlik ishlatish, deb qaraladi, bu, bizningcha ham to'g'ri nuqtai nazardir. O'zgarar mulkini zo'rlik ishlatgan holda talon-taroj qilishda amalga oshirilgan zo'rlikni uning faollik darajasiga ko'ra tavsiflash zo'rlik ishlatib sodir etilgan talonchilik yoki bosqinchilikni aniqlashtirish va zo'rlik ishlatib mulkni talon-taroj qilishning ushbu ko'rinishlarini bir-biridan ajratish imkoniyatini yaratadi. Zo'rlik ishlatish orqali amalga oshirilgan talonchilik jabrlanuvchining hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli bo'lmagan zo'rlik ishlatib, yoki shunday zo'rlik ishlatish tahdidi bilan qo'rqitish

Xorijiy davlatlar tajribasi. MDH davlatlarining ayrim jinoyat qonunlarida, O'zbekiston Respublikasidagi kabi, tovlamachilik bilan bevosita bog'liq bo'lgan boshqa bir

qancha jinoyatlarning tarkiblari nazarda tutilgan. Ayni xolda ta'magirlik niyatida odam o'ldirish (RF JK 105-moddasi ikkinchi qismining "z" bandi), ta'magirlik yo'li bilan pora olish (RF JKning 290-moddasi), shuningdek ta'magirlik niyatida shaxsning jismoniy erkinligiga tajovuz qilish bilan bog'liq jinoyatlar (RF JK 126-moddasi ikkinchi qismining "z" bandi, 206-moddasi) to'g'risida so'z yuritish mumkin. Masalan, Belarus, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston qonun chiqaruvchi organlari ta'magirlik niyatida odam o'ldirilgan bosqinchilik yoki banditizmni javobgarlikni og'irlashtiruvchi xolat sifatida tan olganlar. Latviyaning yangi jinoyat qonuniga ko'ra faqat bosqinchilik yo'li bilan odam o'ldirish mazkur jinoyat uchun javobgarlikni og'irlashtiruvchi belgi hisoblanadi. MDHga a'zo boshqa davlatlarning Jinoyat kodekslarida odam o'ldirish uchun javobgarlikni og'irlashtiruvchi belgilar sifatida mazkur jinoyatni ta'magirlik niyatida (masalan, Litva, Moldova, O'zbekiston, Ukraina, Estoniya), ta'magirlik niyatida yoki haq evaziga (Ozarbayjon, Gruziya) sodir etish tan olingan. Ta'magirlik niyatida sodir etilgan shaxsning jismoniy erkinligiga nisbatan xar xil tajovuzlar ham tovlamachilik bilan uzviy bog'liqdir. Bular: g'ayriqonuniy ravishda ozodlikdan maxrum qilish (Qozog'iston, Tojikiston, Ukraina), odam o'g'irlash (Ozarbayjon, Belarus, Qozog'iston, Tojikiston, O'zbekiston, Ukraina), shuningdek shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish (Ozarbayjon, Belarus, Gruziya, Qozog'iston, Tojikiston). Latviya va Estoniya jinoyat qonunlarida g'ayriqonuniy ravishda ozodlikdan mahrum qilishning odam o'g'irlash va shaxsni garov sifatida tutqunlikka olish kabi alomatlari mavjud emas. Turli davlatlar jinoyat qonunlarining Maxsus qismini tuzishda "tovlamachilik" atamasi boshqa jinoiy qilmishlar, shu jumladan mulkka tajovuz qilish bilan bog'liq bo'lmagan jinoyatlarga nisbatan ham qo'llangan. Masalan, Rossiya jinoyat qonuniga binoan, pora olish, ya'ni mulkka qarshi emas, balki davlat hokimiyatining manfaatlariga qarshi qaratilgan jinoyatning javobgarlikni og'irlashtiruvchi belgisi sifatida mazkur jinoyatni ta'magirlik yo'li bilan sodir etish ko'rsatilgan (RF JK 290-moddasi to'rtinchi qismining "v" bandi). Masalaga shunday yondashuvni Belarus (JK 430-moddasi ikkinchi qismi), Gruziya (JK 338-moddasi uchinchi qismining 3-bandi), Moldova (JK 333-moddasi ikkinchi qismining "s" bandi), Tojikiston (JK 319-moddasi to'rtinchi qismining "v" bandi), Ukraina (JK 368-moddasi ikkinchi qismi), Estoniya (JK 164-moddasi ikkinchi qismining 4-bandi) jinoyat qonunlarida ham ko'rishimiz mumkin. Qozog'iston (311-modda to'rtinchi qismi "a" bandi) va O'zbekiston (210-modda ikkinchi qismi "v" bandi) JKda ta'magirlik pora olishning jazoni og'irlashtiruvchi belgisi sifatida ko'rsatilgan. Latviya jinoyat qonunida mazkur masalaning yechimiga nisbatan o'ziga xos yondashilgan, ya'ni pora talab qilish yo'li bilan pora olish jinoyatning javobgarlikni og'irlashtiruvchi belgisi sifatida (JK 320-moddasi ikkinchi qismi), ta'magirlik yo'li bilan pora olish esa -javobgarlikni og'irlashtiruvchi alohida belgi sifatida (JK 320-moddasining uchinchi qismi) belgilangan. Latviya jinoyat qonunchiligining yana bir o'ziga xos xususiyati shundaki, uyushgan jinoiy guruh tomonidan sodir etilgan tovlamachilik uchun alohida jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan (JKning 184-moddasi). Bunda Latviya JK 184-moddasi birinchi qismida tovlamachilik maqsadida uyushgan guruh tashkil qilish yoki unda ishtirok etish, ikkinchi qismida esa uyushgan guruh tarkibida zo'rlik ishlatish yoki qo'rqitish, qurol yoki portlovchi moddalar yordamida sodir etilgan tovlamachilik uchun javobgarlik nazarda tutiladi. Mazkur jinoyatlarni sodir etish natijasida og'ir oqibatlarining kelib chiqishi javobgarlikni og'irlashtiruvchi holat hisoblanadi. Quyida xalqaro tajriba sifatida Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksi va normativ huquqiy hujjatlariga murojaat qilamiz. Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 161-moddasida nazarda tutilgan o'zganing mulkini ochiq o'g'irlash (talonchilik), mulk egasi yoki boshqa mulkdorning huzurida yoki begonalarning ko'z o'ngida sodir etilgan o'g'irlikdir. Ushbu jinoyatni sodir etgan shaxs bir vaqtning o'zida hozir bo'lgan shaxslar uning harakatlarining qonunga xilofligini tushunganliklarini, ular ushbu harakatlarga chek qo'yish choralarini ko'rganmi yoki yo'qligini bilganida agar birovning mol-mulkini qonunga xilof ravishda olib qo'yishda hozir bo'lgan shaxs bu xatti-harakatlarning qonunga xilofligini bilmasa yoki jinoyatchining yaqin qarindoshi bo'lsa, u shu munosabat bilan mol-mulkini olib qo'yish vaqtida qarshilikka duch kelmasligini

kutsa. ko'rsatilgan shaxs tomonidan sodir etilgan qilmish bironing mol-mulkini o'g'irlash deb kvalifikatsiya qilinishi kerak. Agar sanab o'tilgan shaxslar boshqa shaxslarning mol-mulkini o'g'irlashni to'xtatish choralarini ko'rgan bo'lsalar (masalan, ular ushbu noqonuniy xatti-harakatlarni to'xtatishni talab qilishgan), u holda aybdorning qilmishi uchun javobgarligi Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 161- moddasi bilan kvalifikatsiya qilinadi. Agar o'g'irlik sodir etish chog'ida aybdorning harakatlari mulkdor yoki boshqa shaxslar tomonidan aniqlansa, lekin aybdor bundan xabardor bo'lib, mulkni qonunga xilof ravishda olib qo'yish yoki ushlab turishni davom ettirsa, qilmish talonchilik, hayot yoki sog'liq uchun xavfli zo'ravonlik yoki shunday zo'ravonlik qo'llash tahdidi sodir etilgan taqdirda esa bosqinchilik deb tasniflanadi. Agar mol-mulk musodara qilinsa va jinoyatchi undan o'z xohishiga ko'ra foydalanish yoki tasarruf etish uchun real imkoniyatga ega bo'lsa (masalan, o'g'irlangan mol-mulkni o'z foydasiga yoki boshqa shaxslar foydasiga ishlatasa), jinoyat tugallangan deb hisoblanadi.

Taklif va muammolar

O'zgarlar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlarini oldini olish uchun bir qator chora-tadbirlar ko'rish kerak. Bu masala nafaqat huquqni muhofaza qilish organlari, balki jamiyatning barcha a'zolari tomonidan ham e'tibor talab qiladi. Quyidagi takliflar bunday jinoyatlarni oldini olishga yordam berishi mumkin:

Mulkni talon-taroj qilishning salbiy oqibatlarini, shuningdek, odamlar o'z mulklarini qanday qilib himoya qilishlarini o'rgatish kerak. O'qitish, seminarlar va axborot kampaniyalari orqali bu mavzularni yoritish foydali bo'ladi.

- **Ijtimoiy nazorat va hamkorlik:** Mahallalar va jamoatlarda ijtimoiy nazoratni kuchaytirish zarur. Jamoat xavfsizligini ta'minlash uchun fuqarolarni, mahalla qo'mitalarini va boshqalarni birlashtirish, o'zaro hamkorlik qilishni rag'batlantirish muhimdir. Bu o'z navbatida jinoyatlarning kamayishiga olib kelishi mumkin.

- **Texnologiyalarni qo'llash:** Zamonaviy xavfsizlik texnologiyalarini qo'llash, masalan, kameralar, signalizatsiya tizimlari va internet orqali kuzatish tizimlarini

- **Ma'lumot va ta'lim berish:** Jamiyatni mulkni himoya qilishning ahamiyati kengaytirish, jinoyatlarni oldini olishda samarali bo'lishi mumkin. Uylar va tijorat binolarini himoya qilish uchun avtomatik tizimlar o'rnatish talab qilinadi.

- **Qattiq jazo tizimi:** Jinoyatchilikning oldini olish uchun jazolarni qat'iyashtirish zarur. Ayniqsa, mulkni talon-taroj qilishga oid jinoyatlar uchun aniq va og'ir jazo tizimini joriy etish, odamlarni bunday harakatlardan tiyilishga undaydi.

- **Ichki xavfsizlikni kuchaytirish:** Ichki xavfsizlik va huquqni muhofaza qilish organlarining o'z faoliyatini kuchaytirish, jinoyatlar bilan kurashishda muhim omil hisoblanadi. Ular, ayniqsa, jinoyatlarni tezda aniqlash va ularga samarali javob berish uchun maxsus chora-tadbirlar ishlab chiqishlari kerak.

- **Iqtisodiy imkoniyatlar yaratish:** Jinoyatlarning ko'payishiga ba'zan iqtisodiy beqarorlik sabab bo'ladi. Aholining kambag'allik darajasini pasaytirish, ishlash imkoniyatlarini yaratish va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash jinoyatchilikni kamaytirishga yordam beradi.

- **Jinoyatchilarni rehabilitatsiya qilish:** Jinoyatga aloqador bo'lgan shaxslar uchun rehabilitatsiya va qayta ijtimoiylashtirish dasturlarini rivojlantirish zarur. Bu dasturlar orqali jinoyatchilarni jamiyatga qaytarish va ularning kelajakdagi jinoyatchilikdan tiyilishiga erishish mumkin.

Bularning barchasi o'zgarlar mulkini talon-taroj qilish jinoyatlarini oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Jamiyat, huquqni muhofaza qilish organlari va davlat birgalikda harakat qilsa, bu jinoyatlar kamayishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, S. (2017). Talonchilik jinoyatining ijtimoiy oqibatlar va unga qarshi kurashning huquqiy asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Juraev, R. (2019). Jinoyat va jazolash tizimi: talonchilik jinoyatlarining huquqiy va psixologik tahlili. "Huquqshunoslik" jurnali, 21(4), 34-40.
3. Shukurov, B. (2020). Jinoyat qonunchiligi va iqtisodiy xavf: talonchilik va uning iqtisodiy ta'sirlari. "Iqtisodiyot va huquq" jurnali, 15(2), 56-60.
4. G'ulomov, T. (2015). Talonchilik jinoyatining psixologik aspektlari. Tashkent: Psixologiya instituti nashriyoti.
5. Smith, J. (2018). Crime and Punishment: The Study of Robbery in the Modern World. London: Routledge.
6. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2020). The Global Report on Crime: Robbery and Violent Crimes. New York: UNODC.
7. G'aniev F. T. Turkiya respublikasi: tabiyati, madaniyati va an'analari //Results of National Scientific Research International Journal. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 101-116.
8. G'aniev F. T. O'zbekistonda inson huquqlarini himoya qilish milliy preventiv mexanizmi //Results of National Scientific Research International Journal. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 84-90.
9. Ganiyev F., Ganiyeva G. O'g'irlik haqida tushuncha, o'g'irlikning psixologik genezisi va mexanizmlari //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 43-47.
10. Ganiyev F., O'zoqboyev S. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir qilinadigan jinoyat ishlarini yuritish //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 12 Part 2. – С. 131-134.
11. Ganiyev F., O'zoqboyev S. Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir qilinadigan jinoyat ishlarini yuritish //Евразийский журнал технологий и инноваций. – 2023. – Т. 1. – №. 12 Part 2. – С. 131-134.
12. Ганиев Ф. Ўғирлик жиноятларининг профилактикаси тушунчаси ва турларига оид айрим мулоҳазалар //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 37-42.
13. Ганиев Ф. Т. Ўғирлик жиноятининг жиноят-ҳуқуқий жиҳатлари ва олдини олишга доир фикр-мулоҳазалар //Results of National Scientific Research International Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 301-313.
14. Ганиев Ф. Профилактика инспекторлари томонидан ўғирликларнинг олдини олиш фаолиятини ташкил этиш йўналишлари //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 159-162.
15. Ганиев Ф. "Обод ва хавфсиз маҳалла" тамойилига асосланган тизимни жорий этишда фуқоролар йиғинларини фаолиятини тизимли йўлга қўйиш //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 96-98.
16. Ганиев Ф. Ахборот хавфсизлиги ҳамда муҳофазаси таъминланганига қарамасдан содир этиладиган жиноятлар //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 1. – С. 129-138.